

VÄÄRTUSHINNANGUTE VÄLJENDAMINE JUHTKIRJADES

Kathy Sarapuu

Tartu Ülikool

1. Tähtendusfunktsioonid ja tekstimodaalsus

Keelekasutus on alati sotsiaalne tegevus, kuna keel täidab teatud suhtluseesmärke. Lisaks teadete edastamisele kasutatakse keelt oma hinnangute ja suhtumiste edasiandmiseks. Samuti keel loob ja kindlustab sotsiaalseid suhteid, rolle ja identiteete (Heikkinen 1999: 41). Keelekasutaja ei ole lihtsalt teate saatja, vaid on sotsiaalne tegija, konstrueerides tekstuaalsete vahenditega endale suhtluses mingi rolli (nt õpetaja, teadja, kritiseerija). Keeleliste valikutega saab teksti-tootja väljendada oma suhtumisi ja hoiakuid. Teksti suhtlusfunktsioon väljendub eelkõige modaalsuse kaudu.

Käesoleva artikli eesmärk on anda ülevaade ühe modaalsuse alaliigi väljendumisest ajalehtede arvamuskirjutistes. Vaatlen teksti-analüüsi vaatepunktist väärtushinnangute väljendamist juhtkirjades, kuidas ja milliste keeleliste vahenditega antakse edasi juhtkirjades suhtumist kirjeldatavatesse sündmustesse ja kuivõrd representeeritakse hinnangu andjat. Analüüsi aluseks oleva materjali olen kogunud ajalehtede Postimees, Eesti Päevaleht ja SL Õhtuleht juhtkirjadest ajavahemikes 07.10.2002–26.10.2002 ja 03.02.2003–15.02.2003, kokku olen vaadelnud 90 juhtkirja, igast ajalehest 30.

Modaalsuse all mõeldakse traditsiooniliselt kõneleja/kirjutaja võimalusi väljendada oma suhtumisi propositsiooni. Modaalsuse analüüsimine lause- ja tekstitasandil on aga erinev. Lauses saab

lause elemendid jaotada eri funktsiooni täitvateks: propositsiooniks ja modaalsust väljendavateks keeletüksusteks. Propositsioon tähistab või nimetab mingit olukorda, modaalne osis aga väljendab kirjutaja suhet propositsiooni. Tekstianalüüsis vaadeldakse modaalsust keele suhtlustasandi tähendusena ning modaalsuseks peetakse kõiki tekstijooni, mis väljendavad kõneleja või kirjutaja hoiakuid enda suhtes, sõnumi vastuvõtja suhtes ja käsitleva teema suhtes. Tekstianalüüsis ei ole propositsioonilise osa ja modaalse osa eristamine võimalik, kuna iga keeleline üksus täidab samaaegselt nii tähistusfunktsiooni kui ka suhtlusfunktsiooni. Interpersonaalse metafunktsiooni ilminguid on igas tekstis, kuigi need ei pruugi alati eksplitsiitselt väljenduda. Juba propositsioonide valiku, järjestuse ja vormi kaudu väljendab kirjutaja oma suhtumist öeldusse. Suhtlusfunktsioon avaldub tekstides kõnefunktsioonide (väite, küsimuse, käsu, palve), kõneviiside, aja, eituse, modaalverbide ja sõnavara kaudu. Leksikaalsetest vahenditest on modaalsuse markeerijateks modaalverbid, modaalsed adverbid, modaalsed adjektiivid ja verbid, mis väljendavad mentaalseid protsesse (nt *arvama*). Lisaks leksikaalgrammatilistele vahenditele on modaalsuse väljendamiseks ka muid võimalusi. Näiteks suulises kõnes avaldub modaalsus ka intonatsiooni kaudu, nt kas asjadest räägitakse kõhkleva, ettevaatliku, kindla või läbisuruva tooniga (Fairclough 2003: 170).

Tekstianalüüsis nähakse modaalsust kõneleja/kirjutaja ja ütluste vahelise suhtena. Kuid modaalsus on seotud ka ühiskonnas valitsevate sotsiaalsete suhetega ning keelelised valikud tekstis on üheks enese identifitseerimise vahendiks nende suhete aspektist. Näiteks kui keegi väidab midagi kindlalt, siis see näitab ka tema sotsiaalset positsiooni (nt eksperdid kasutavad väitlauseid). (Fairclough 2003: 166)

Igasugune hinnag väljendab ka ühiskondlikku väärtussüsteemi ning iga hinnaguga seda süsteemi ka kujundatakse. Väärtussüsteem on aga üks osa ideoloogiast, mis on iga teksti taga (Hunston, Thompson 2001: 6).

N. Fairclough (2003: 27) järgi on tekstil kolm peamist tähenduse aspekti: tegevus (*action*), representeerimine (*representation*) ja identifitseerimine (*identification*). Erinevalt Hallidayst ei pööra Fairclough tähelepanu tekstuaalsele funktsioonile. Representeerimine

vastab M. A. K. Halliday funktsionaalse grammatika teoorias tähistusfunktsioonile (*ideational function*). Tegevus on lähedane interpersonaalsele funktsioonile, kuid suurem rõhk on tekstil kui interaktsiooniviisil, millega kujundatakse sotsiaalseid suhteid. Identifitseerimine kuulub samuti Halliday interpersonaalse funktsiooni alla. Need kolm tekstitähendust on kõik omavahel seotud ning seega on ka modaalsus seotud identifitseerimisega, tegevusega, representeerimisega ja sotsiaalsete suhetega (Fairclough 2003: 166).

Hinnagute märkimiseks on ingliskeelses kirjanduses kasutusel mitmeid termineid: *modality*, *evaluation*, *appraisal*. Lisaks nendele terminitele on veel kasutatud termineid *affect*, *attitude* ja *stance* (Hunston, Thompson 2001: 2). Kõige tavalisemad neist on *modality* ja *evaluation*. Fairclough (2003: 164) on neid mõisteid eristanud järgmiselt: modaalsus on seotud autori hinnanguga tõenäosuse ja vajalikkuse kohta, *evaluation* on seotud sellega, mida autor soovib, mis on tema arvates hea ja mis halb. G. Thompson ja S. Hunston kasutavad üldiseks hinnangu märkimiseks terminit *evaluation*, mis väljendab kõneleja/kirjutaja suhtumist, arusaama, tundeid nende entiteetide ja propositsioonide suhtes, millest nad räägivad. Modaalsus on aga selle üks alaliik.

J. Martin ja P. White (2001) kasutavad terminit *appraisal* üldmõistena, mis tähendab igasugust hinnangulist keelekasutust: kuidas kõneleja/kirjutaja väljendab oma suhtumisi ning kuidas ta sellega loob suhte enda ning tegelike ja võimalike vastuvõtjate vahele.

2. Väärtushinnang

Väärtushinnang on üks modaalsuse alaliik. Modaalsuse põhitüübid on lingvistikasse üle võetud modaalloogikast, kus eristatakse kolme modaalsuse põhitüüpi: tegelikkushinnang, tõenäosushinnang ja lubatavushinnang. Lisaks nendele hinnangutele on keeleteaduses eristatud veel võimelisushinnangut ja subjektiivset väärtushinnangut. Väärtushinnang seisneb sündmuse positiivses või negatiivses väärtustamises (EKG 1993: 190). Väärtushinnangut võib nimetada ka *õnneks/kahjuks*-hinnanguks. H. Kangasniemi (1992: 5) järgi on väärtushinnangu puhul tegemist moraalsete ja esteetiliste hinnangute

gutega (nt mis on hea, ilus, õige jne). Inglise keeles on väärtushinnangu kohta kasutatud termineid *evaluation/evaluative statements/evaluatives* ja *value judgements*.

Väärtushinnangud on ütlused soovitava ja ebasoovitava kohta, mis on hea ja mis on halb (nt *see on hea raamat, see raamat on imeline*). Väärtushinnangut märkivad sõnad esinevad tavaliselt koos suhteotsesse märkivate verbidega (nt *olema*). Hinnanguline element on sel juhul adjektiiv või nimisõna fraas. Väärtushinnangut võivad märkida ka adverbid ja mentaalseid protsesse tähistavad verbid. Väärtushinnangu alla kuuluvad ka ütlused, mis edastavad hoiakut tähtsuse ja kasulikkuse kohta, kuna see, mis on kasulik ja tähtis, on ka soovitav ja hea. Väärtushinnangud on seotud ka diskursusega. Näiteks sõna *kommunist* võib olla hinnanguline, aga ainult teatud diskursuses. (Fairclough 2003: 172.)

Selliste emotsionaalsete kommentaaride lisamine teksti teeb autori lugejale lähedasemaks. Hinnangud näitavad, et kirjutaja ei edasta lihtsalt oma teadmisi (ei näita ainult oma intellektuaalset üleolekut), vaid ta on teemaga ka isikulikumalt seotud (Simon-Vandenberg 1996: 405). Eriti oluline on selliste kommentaaride lisamine poliitilistesse tekstidesse.

Leo Høye (1997: 183) on uurinud inglise keele modaalseid adverbide ja toonud välja erinevad väärtushinnangute tüübid, mida adverbidega saab väljendada:

1. hinnang selle kohta, et miski on soovitav või ebasoovitav,
2. on põhjust olla rahul või rahulolematu,
3. sündmus on üllatav või ootamatu,
4. on asjakohane või oodatud,
5. on õige või vale,
6. on mõistlik või mõistmatu.

J. L. Lemke (1998) on välja toonud hinnangute semantilised dimensioonid, kus ta lisaks tõenäosusele ja kohustatusele eristab veel järgmisi hinnanguid, mis on seotud sündmuste väärtustamisega: soov, oodatavus, tähtsus, mõistlikkus, tõsidus.

J. Martin ja P. White (2001) on eristanud oma teoorias terminiga *attitude* hinnangu, millega antakse edasi oma emotsionaalseid ja väärtushinnangulisi suhtumisi (nt *armastan, imetlen*). See hinnang on omakorda jagatud kolme alaliiki: *affect, judgement* ja *appre-*

ciation. Kõik need hinnangud võivad olla kas positiivsed või negatiivsed. Kõik väljendid, mis neid hinnanguid märgivad, asuvad skaalal, mille ühes otsas on tugev positiivne hinnang ning teises otsas tugev negatiivne hinnang. *Affect* väljendab autori emotsioone, autor näitab, kuidas mingi sündmus või nähtus teda emotsionaalselt mõjutab (nt *ma olen kurb, ma vihkan*). Selliste hinnangutega kutsub autor oma teate vastuvõtjat jagama seda emotsiooni või vähemalt nägema, et selline emotsioon on arusaadav ja mõistetav. *Judgement* näitab tähendusi, mis väljendavad positiivset või negatiivset hinnangut inimeste käitumisele seoses ühiskonnas valitsevate normidega, kas käitumine on moraalne või ebamoraalne, legaalne või illegaalne, sotsiaalselt aktsepteeritav, normaalne või ebanormaalne jne. *Appreciation* märgib esteetilist hinnangut (nt *ilus, kole, armas*).

Väärtushinnang sõltub ka üldistest eesmärkidest, mis vastavas ühiskonnas valitsevad. Kõik, mis tekstis nendele eesmärkidele viitab, on hinnanguline. Väärtushinnang ei pruugi ilmnedda ühest konkreetsest lausest, vaid see võib avalduda suuremas tekstiosas erinevate väljendite koosmõjuna. Väärtushinnanguline sõna on tekstis väga esile tõstetud, ta annab tekstile tugevama modaalsuse kui teisi hinnanguid märgivad sõnad. (Hunston 1994: 197)

Kõneleja või kirjutaja positiivset või negatiivset suhtumist sündmusse saab edasi anda väga mitut moodi. Positiivne või negatiivne suhtumine tuleb välja praktiliselt igast juhtkirjast, ilma et autor peaks spetsiifiliselt ütlema, et talle see meeldib või ei meeldi. Samuti tuleb ka grammatiliste vormide kasutamisest välja kõneleja hinnang, kuid ei ole olemas spetsiaalseid grammatilisi vorme suhtumise väljendamiseks. Spetsiifilised vahendid ainult suhtumise edasiandmiseks, millel mingeid teisi funktsioone ei ole, on aga ainult leksikaalsed. Väärtushinnangu saab anda ka modaliseeritud lausele, s.t et lauses võib olla teisi modaalsuse väljendusvahendeid (nt modaalverbid, tingiv kõneviis). Sündmused, mida hinnatakse, ei pea olema tegelikkuses toimunud.

Väärtushinnang nähtub sageli juba lause leksikaalsest koosseisust, ilma et seda eraldi väljendataks. Sellest, missugust sõnavara kasutatakse sündmusest rääkides, järeldeb kirjutaja suhtumine sündmusesse, kas tema arvates on see sündmus positiivne või negatiivne. Näiteks järgmisest lausest tuleb selgelt välja kirjutaja kriitiline

suhtumine riigiametnike tegevustesse, kuna nende tegevust (krediitkaartide kasutamist) kirjeldatakse võrdlevalt negatiivseid referente tähistavate väljenditega (*piinama, nälg, alaväärsuskompleks*).

Eesti tähtsamate riigiametnike krediitkaartide kasutamist jälgides tundub, nagu piinaks neid hullemal juhul nälg, paremal juhul alaväärsuskompleks. (SLÕL 13.02)

Samuti võib lausest välja lugeda positiivse hoiaku, ilma et seal oleks eraldi sõnu, mis väljendaks spetsiaalselt positiivset suhtumist. Näiteks räägitakse järgmises lauses Aino Järvesoost, kelle tegusid kiidetakse.

Temast sai Eesti suurim eraannetaja, kes käis välja väga palju raha väga konkreetseteks tegudeks, et kas või veidigi tagasi hoida iibekõvera ohtlikku languskraadi. (PM 04.02)

Selles näites seostatakse iibe langusega sõna *ohtlik*, viidates sellega, et kirjutaja arvates on nähtus halb, järelikult on selle vastu seismine (*tagasi hoida*) hea. Tagasihoidmisega seostatavad väljendid (*suurim eraannetaja, väga palju raha, konkreetset teod*) saavad niiviisi positiivse väärtuse.

Negatiivset suhtumist saab väljendada ka tingiva kõneviisi kasutamiseга. Tingiva kõneviisi üheks funktsiooniks ongi kritiseerimine. Konditsionaali minevikuvorm väljendab implitsiitselt kriitikat, kirjutaja arvates asjad ei läinud nii, nagu lauses kirjeldatud ja nagu kirjutaja oleks oodanud (vt Sarapuu 2003). Näiteks järgnevas lauses muudab tingiva kõneviisi kasutamine lause hoiaku negatiivseks, kuigi iseenesest *ootama*-verb on positiivse tähendusega.

SL Õhtuleht oleks oodanud, et tilluke Eesti riik ei torma Iraaki sõnades vallutama, vaid ootab ära ÜRO Julgeolukunõukogu otsuse. (SLÕL 07.02)

Grammatilistest vahenditest väljendab negatiivset suhtumist ka eitus, millega kummutatakse juba sõnastatud asjaolude tõele vastavuse.

Rüütli siirastest ja ülejäänud poliitikute võltsidest ponnistustest pole mingit kasu — lõhe poliitikute ja identiteedikriisis vaevleva rahva vahel vaid kasvab. (SLÕL 03.02)

Käesolevas ülevaates vaatlen aga ainult leksikaalseid vahendeid, mille funktsioon on spetsiaalselt positiivset või negatiivset suhtumist väljendada. Väärtushinnangut väljendavateks leksikaalseteks vahenditeks loen kõiki sõnu, mis näitavad hinnangut selle kohta, et sündmus on hea, halb, õige, vale, tähtis ja mõistetav.

Väärtushinnagu saab jagada kaheks selle põhjal, kas sündmusele antakse positiivne või negatiivne hinnang, s.t kas kirjutajale see sündmus meeldib või ei meeldi. Seega saab hinnangusõnu vaadelda kahes rühmas. Osa sõnu näitab seda, et kirjutaja arvates on vastav sündmus positiivne, teine osa jällegi, et negatiivne. Vastavate hinnangusõnade lisamisega lausesse annab kirjutaja eksplitsiitselt edasi oma suhtumist sündmusesse. Väärtushinnang võib olla ka tulevikku suunatud ning see sisaldub ka soovlausetes ja õpetavates lausetes, kust järeldub see, mis kirjutajale meeldiks. Positiivse väärtushinnangu puhul on kirjutaja kiitja või lihtsalt hindaja rollis, negatiivse hinnangu puhul aga kritiseerija rollis. Hinnangusõnad on erineva intensiivsusega, osa neist annab lausele tugevama hinnangu, osa jällegi nõrgema.

Juhtkirjades esineb palju suhtumist väljendavaid keelelisi vahendeid, kuna juhtkirjade eesmärgiks on veenmine, hoiatamine, õpetamine ja kritiseerimine, kiitmine ja moraalse otsuse väljendamine. Juhtkirjad tegelevad moraaliotsustustega, väärtusotsustega, ütlevad lugejale, mis on õige ja mis vale ning võitlevad õigluse nimel (Pullerits 1997: 154). Spetsiaalseid väärtushinnangut väljendavaid sõnu kasutatakse juhtkirjades suhteliselt vähe. Kokku esines vaid 87 lauses mingi hinnangusõna, mis näitas kirjutaja positiivset või negatiivset suhtumist toimuvasse.

3. Positiivne hinnang

Kuigi üldjuhul on Eesti päevalehtede juhtkirjad kriitilisel positsioonil ühiskonnas toimuva suhtes, kritiseeritakse pidevalt poliiti-

kute ja ametnike tegusid, siiski väärtushinnangulist sõnavara analüüsidest tuli välja, et positiivset hinnangut märkivaid sõnu oli mõnevõrra rohkem kui negatiivseid. Järelikult kasutatakse kriitilisuse edasiandmiseks muid vahendeid. Kokku esines vaadeldud juhtkirjades 47 lauses positiivne hinnangusõna ja 40 lauses negatiivne hinnangusõna. Kõige tavalisem viis oma hoiakute väljendamiseks on erinevate hinnanguadjektiivide lisamine lausesse. Hinnanguadverbe ja hinnanguverbe kasutatakse märksa vähem ning hinnangu-substantiive leidis mõni üksik. Positiivse väärtushinnangu puhul antakse oma hinnang juba toimunud või siis väljendatakse sellega oma soovi, mis võiks tulevikus juhtuda.

3.1. Hinnanguverbid

Hinnangut sisaldavad verbid, mis väljendavad mentaalseid protsesse. Hinnanguverbi tekstiline iseärasus on, et see käib mingi tegevuse või situatsiooni kohta ja seda kasutatakse alati pealause verbina, millele järgneb kõrvallause selle infoga, mis autorile meeldib või ei meeldi. Positiivset hinnangut väljendati juhtkirjades 8 erineva verbiga 22 lauses. Hinnanguverbidest oli kõige rohkem kasutatud verbe *lootma* ja *tahtma* (mõlemad esinesid 7 korda), mis on tulevikku suunatud ja näitavad autori soovi, seda, milline olukord meeldiks kirjutajale, mida ta ootab tulevikult. Samuti on tulevikku suunatud verbi *ootama* kasutus.

- (1) *Esialgu jääb vaid lootma, et Afganistan suudab stabiilsust säilitada ja areneda normaalseks riigiks.* (PM 07.10)
- (2) *Ei jää muud üle, kui oodata ja lootma, et lähapäevil kompromiss siiski tuleb.* (PM 12.02)
- (3) *SL Õhtuleht tahaks, et riigi rahakotti säästev roheline mõtlemine leviks meie riigiasutustes laiemalt.* (SLÕL 13.02)

Ühel korral esinesid verbid *meeldima*, *pöialt pidama*, *tähelepanu väärима*, *aru saama* ja kahel korral verb *mõistma*.

- (4) *SL Õhtulehele meeldib, et Rüütel — ainsa Eesti riigijuhina — muretseb rahva tuleviku pärast. (SLÕL 03.02)*
- (5) *Tuleb tõsiselt pöialt pidada Eesti teadlasele Mart Ustavile, et tema globaalse tähendusega uuringud HIV-vaktsiiniga saaksid edukalt jätkuda. (PM 03.02)*
- (6) *Tähelepanu väärib seegi, et rahalise stabiilsuse tagamiseks ei ole Vanalinnastuudio võtnud suunda põlatud padukommertsitotaaalsele ekspluateerimisele. (PM 13.02)*
- (7) *Me saame aru — selleks, et vaadata kaugele, peab astuma väikesi samme. (SLÕL 03.02)*
- (8) *SL Õhtuleht mõistab, et sõda on tõenäoliselt ainus vahend, et nn kurjuse telje riikide ja terrorismikolletega arveid klaarida. (SLÕL 07.02)*

Kõige suurema intensiivsusega on neist verbidest *meeldima* ja *tähelepanu väärima*. Verbid *aru saama* ja *mõistma* näitavad seda, et sündmus on mõistetav, et selline asjade käik on igati normaalne, otseselt ei kiideta kedagi, aga samas ollakse toimunuga rahul. Näidetes (1), (2) ja (3) on autor hinnanguverbiga väljendanud oma soovi, kõrvallauses on esitatud see, millist olukorda soovitakse. Mingil määral esineb nendes lausetes ka kriitikat ja negatiivset suhtumist, nimelt ei olda rahul praeguse olukorraga ja seepärast oodatakse ja loodetakse midagi muud. Tuleviku suhtes ollakse positiivselt meelestatud, kuigi nendest lausetest võib välja lugeda teatava kahtluse selle kohta, kas olukord muutub ikkagi paremaks. Näites (3) on tahtväljendusverb konditsionaalivormis, mis annab järgnevale soovile tagasihoidlikuma, ebakindla varjundi (Sarapuu 2003: 144).

22st lausest 14 on postiiivsete hinnanguverbide puhul väljendatud ka hinnangu andja. Hindaja eksplitseerimisega rõhutatakse rohkem seda, et tegemist on subjektiivse hinnanguga. Hindaja esineb sellistes lausetes tavaliselt subjektina. Selleks kasutatakse lauses kas siis ajalehe nime (näidetes 3, 4, 8) või pronoomenit *meie* (näites 7). Hinnagu andjale võib viidata ka ainult öeldisverbi pöördelõpuga:

- (9) *Mõistame, et Iraagi vastase kampaaniaga teenis Eesti valitsus plusspunkte USA valitsuse silmis. (SLÕL 07.10)*

Hinnangu andja on analüüsitud juhtkirjades väljendatud peamiselt SL Õhtulehes, ainult ühes lauses kasutati Eesti Päevalehes hinnanguverbi puhul ajalehe nime:

- (10) *Eesti Päevaleht loodab väga, et Soomet ja teisigi ümberkaudseid rahulikke riike vapustanud sündmus jääb maailma selles nurgas harukordseks.* (EPL 14.10)

3.2. Hinnanguadjektiivid

Positiivsust märkivaid hinnanguadjektiive on palju ning nad on erineva intensiivsuseastmega. Osa neist rõhutab tugevalt mingi sündmuse positiivsust, osa aga märgib lihtsalt, et toimunu on autori jaoks vastuvõetav või mõistetav. Positiivset hinnangut väljendas 11 erinevat adjektiivi 17 lauses. Hinnanguadjektiividest kasutati juhtkirjades adjektiive *hea*, *positiivne*, *tore*, *märkimisväärne*, *õige*, *mõistetav*, *normaalne*, *arusaadav*, *uhke*, *kiiduväärt* ja *ideaalne*. Kuus korda esines sõna *hea*, kaks korda sõnad *tore* ja *positiivne* ning ülejäänud ainult ühel korral.

Hinnanguadjektiive võib kasutada nii otseselt hoiaku väljendamiseks (s.t nad esinevad öeldistäitena iseseisvas suhtelauses) kui ka mingi asja või nähtuse iseloomustamiseks (s.t täiendina nominaalfraasis). Tavalisem on siiski see, et neid kasutatakse otseselt suhtumise väljendamiseks, täiendina esines hinnanguadjektiiv ainult kolmes lauses. Näidetes 11–19 edastab adjektiiv suhtumist ning näidetes 20–22 iseloomustab mingit nähtust.

- (11) *Ent hea on, et heitlemise tulemusel jäi peale otsus tegutseda koos ÜROga ja otsida veenvaid argumente Iraagi ohu tõestuseks — mida USA ka leidub, nagu Powell eile demonstreeris* (PM 06.02)
- (12) *Positiivne on, et Hansapank, kus avatud kontole pettur raha üritas koguda, suutis kiiresti reageerida.* (EPL 17.10)

- (13) Ühest küljest on eurotoetused muidugi **toredad** — aitavad Tallinnale järele neid piirkondi ja tegevusalasid, millel viimane kümmend on keskmisest kehvemini möödunud. (EPL 08.10)
- (14) Muidugi oleks **õige** ja **hea**, kui kas mootorsõidukimaksu või aktsiiside kaudu oleks võimalik lamellkummidega sõitjaid soosida, kuid sellise arvepidamise haldamine on meeletult kallis ning lõppkokkuvõttes end ei õigusta. (PM 11.10)
- (15) Sestap on **mõistetavad** selle ümber toimuv kemplus ning tulekustutamine. (SLÕL 07.10)
- (16) **Kiiduväärt** on iga samm, mis seda sotsiaalset vähk-kasvajad veidigi taltsutab. (EPL 13.02)
- (17) Ligi kolmesajaliikmeline loomeliit võib **uhke** olla nii oma loomingulise kui ka ühiskondlik-poliitilise mineviku üle. (PM 08.10)
- (18) See on täiesti **normaalne**. (PM 14.10)
- (19) Kui esirinnas teevad seda maailma valitsejad nagu USA, Venemaa, Inglismaa, Saksamaa, Prantsusmaa jne, siis on kõik **arusaadav**. (SLÕL 07.02)
- (20) **Ideaalne** lahendus oleks, kui Saddam Hussein mõistaks, et tema kassi-hiiremäng on läbi kukkunud. (PM 06.02)
- (21) Kogu eesti teatri kontekstis on Vanalinnastudio direktori Anne Veesaare otsustavus aga **märkimisväärne** samm. (PM 13.02)
- (22) Kui uuel kantsleril õnnestub piir panna raiskamisele riigiaparaadis, olgu siis kokkuhoiuks kas või üks miljon, on see põhimõtteliselt **positiivne** tendents. (EPL 08.02)

Lausetes (14) ja (20) seoses adjektiividega *ideaalne* ja *õige* on lause öeldis tingivas kõneviisis, mis näitab kirjutaja soovi ja on seega tulevikku suunatud. Lause (14) pealausega väljendatakse küll kirjutaja soovi, kuid kõrvallausega selgitatakse, et see soov on eba-reaalne, seda ei ole võimalik saavutada. Adjektiivid *mõistetav*, *arusaadav* ja *normaalne* väljendavad teistest hinnanguadjektiividest nõrgemat suhtumist, need annavad edasi pigem neutraalset vastuvõetavushinnangut kui positiivset, kuid siiski järeldeb nende sõnade

kasutuskontekstist pigem rahulolu toimuva kui selle kritiseerimine.

Näites (17) ei ole adjektiiviga väljendatud otseselt kirjutaja suhtumist, vaid hinnangu andjana on potentsiaalselt nimetatud teist subjekti (*loomeliit*), kuid lubatavushinnang (*võib uhke olla*) seob teksti kirjutaja sama hinnanguga.

Erinevalt hinnanguverbidest pole hinnanguadjektiividega lauses eksplitsiitselt hindajale viidatud, kuigi vaikimisi on sel juhul tegemist ühemõttelisel kirjutaja/toimetuse/väljaandja hinnanguga.

3.3. Hinnanguadverbid ja -substantiivid

Hinnanguadverbid annavad edasi väga tugevat hinnangut, üksik grammatiliselt seostamata adverb lauses on modaalsuse seisukohast väga silmapaistev vahend. Adverbidest esines juhtkirjades ainult kaks hinnangut väljendavat sõna: *loodetavasti* (4 korda) ja *õnneks* (2 korda). Võib-olla ei soovita juhtkirjades oma subjektiivset hinnangut nii tugevalt rõhutada. Adverb *õnneks* väljendab positiivset suhtumist toimunusse või hetkeolukorda ning on seotud nii mineviku kui ka olevikuga.

(23) *Tookord piirdus asi õnneks peamiselt lähedalolnute ehmatusega.* (SLÕL 14.10)

(24) *Ja ainult lihtsameelse valija (aga selliseid on õnneks vähe) ees saavad Stalnuhhin ja Velman hoobelda, justkui oleksid nad eestivenelaste õiguste eest tublilt võidelnud.* (EPL 12.02)

Adverb *loodetavasti* väljendab tavaliselt kirjutaja soovi ning on tulevikku suunatud. Ühes lauses oli aga seda adverbi kasutatud minevikusündmuse hindamisel (näites 26).

(25) *Loodetavasti ei takerdu aasta lõpukuudel, mil algavad paljud heategevuslikud aktsioonid, inimeste tahe ja soov heategevuses osaleda.* (EPL 17.10)

(26) *Loodetavasti ei pidanud küsija silmas teadust tervikuna.*
(PM 03.02)

Kuna adverb on grammatiliselt sidumata, siis hindajat nendes lauses ei ole kunagi nimetatud.

Hinnangusubstantiive kasutatakse väga vähe. Positiivset hinnangut andis edasi üks substantiiv — *rahulolu*. Lauses on nimetatud ka hinnangu andja (*Postimees ja tema lugejad*), aga kuna tegemist on ainsa näitega, siis ei saa siit mingeid järeldusi teha hinnaguväljendi sõnaliigi ja hindaja eksplitseerimise seoste kohta.

(27) *Postimehel ja tema lugejatel on põhjust topelt rahuloluks.* (PM 14.02)

4. Negatiivne hinnang

Negatiivseid hinnangusõnu kasutatakse millegi kritiseerimiseks, kirjutaja esineb nendes lauses kritiseerija rollis. Hinnang antakse tavaliselt faktidele, kas siis minevikus toimunud sündmustele või hetkeolukorrale. Mõnikord võib aga negatiivselt hinnata ka mitte-reaalseid sündmusi, autor võib teha oletusi ning neid siis vastavalt hinnata. Sellistes lauses on kirjutaja lihtsalt oma arvamuse väljendaja. Lauseid, mis sisaldasid negatiivset väärtushinnangut, oli kokku 40.

4.1. Hinnanguverbid

Erinevalt positiivsetest hinnanguverbidest on negatiivseid verbe kasutatud väga vähe. Vaid üks verb andis edasi negatiivset hoiakut — *häbenema*. Deontiline *peaks* määrab kirjutaja negatiivse hinnangu andjaks (agendiks), et kirjeldatav nähtus on häbenemist väärt, kuigi puudub otsene viide subjektile, kes peaks häbenema.

- (28) *Jah, kaasaegset kunsti tarbivad Eestis vähesed, kuid seda seika ei peaks eelarvepoliitikaga kinnistama, vaid hoopis häbenema.* (EPL 10.10)

4.2. Hinnanguadjektiivid

Sündmusele negatiivse hinnangu andmiseks leidis juhtkirjades 16 hinnanguadjektiivi 25 lauses. Sündmuste kritiseerimiseks kasutati sõnu *kurb, halb, veider, kahetsusväärne, küüniline, taunitav, jahmatav, jube, ohtlik, ebanormaalne, hull, kummaline, tülgastav, õudne, hale, mõistmatu*. Adjektiivi *halb* kasutati viies, adjektiivi *kurb* neljas ja adjektiivi *hull* kolmes lauses, ülejäänuid ühes lauses. Sarnaselt positiivsete hinnanguadjektiividega võib negatiivne hoiak olla väljendatud nii otseselt öeldistätelausega (näited 29–41) kui ka täiendiga (näited 42–44), kuid sagedamini esinevad hinnanguadjektiivid öeldistätena. Täiendina esines negatiivne hinnanguadjektiiv vaid kuues lauses.

- (29) *Praegune pantvangikriis on jahmatav ja jube.* (PM 25.10)
- (30) *Ja see on eriti küüniline: on teada, et inimene võtab kätt väristades vastu iga summa, et reaalsest maailmast põgeneda.* (PM 17.10)
- (31) *Eesti Päevalehe arvates on ametnike parteistumine taunitav, kui see toimub sunniviisiliselt ehk kui inimene ei ühine ühe või teise parteiga mitte oma maailma-vaatelise äratundmise järgi, vaid hirmust kaotada töökoht või kasutades parteistumist avalikus teenistuses karjääri tegemiseks.* (EPL 09.10)
- (32) *SL Õhtulehel on kurb, et nii Iraagi küsimuse kui ka rahvusliku leppe puhul pole erakondadel nende isiklikest huvidest kaugemalevaatavaid seisukohti.* (SLÖL 15.02)
- (33) *Kui lahkub arvukalt kompetentseid ametnikke, on see halb, sest siis ei ole loota pädevaid otsuseid.* (EPL 08.02)
- (34) *Eemalt vaadates tundub üsna veider näiteks kas või seegi, et Vanemuise teatris töötab 16 tuletõrjujat.* (PM 13.02)

- (35) *Et selline kriis NATOs üldse tekkis, on väga **kahetsusväärne**.* (PM 12.02)
- (36) *Kui see hakkab nii olema igal aastal, on tendents seda **ohhtlikum**, et tegelikult kahaneb arstide arv ka teistviisi — vanad lähevad pensionile.* (EPL 06.02)
- (37) *Kui neist läheb välismaale mõni protsent vaid ühel aastal ja kui suurem osa neist tuleb tagasi, poleks asi eriti **hull**.* (EPL 06.02)
- (38) *Uus luud ministeeriumis pühib hooga, **kummaline** vaid, et kokkuhoiuprogramm on vaja läbi viia just enne valimisi.* (EPL 08.02)
- (39) *Kui näiteks Lähis-Idast tulevad terroriuudised mõjuvad puhuti juba rutiinina, siis nüüdsed plahvatused Balil on seda **õudsemad**, et keegi ei osanud säärast rünnakut oodata.* (PM 14.10)
- (40) *Seda **haledam** on nende tegevus, kes niigi madala valimisaktiivsuse käes vaevlevas riigis autute võtetega poliitika prestiiži alla kisuvad.* (PM 17.10)
- (41) *Kui sellega on tegelnud sajad ametnikud, poliitikud, juristid, arstid jne, siis on **mõistmatu**, et alles rakendudes hakkasid kitsaskohad välja tulema.* (SLÕL 07.10)
- (42) *Kuid mööngem, et klaasjäaga teedelt ridamisi kraavi vajuvad bussid on sügavalt **ebanormaalne** nähtus.* (SLÕL 05.02)
- (43) *Kaitsepolitseis toimunud enam kui paarikümne ülekuulamise protokollid heidavad valgust meie lähiajaloo ühele **tülgastavamale** erastamisskandaalile.* (PM 09.10)

Hinnanguadjektiivu intensiivsust lauses on võimalik suurendada erinevate vahenditega. Näiteks lauses (35) on selleks rõhutatav määrsõna *väga*. Samuti saab võrdlusastmetega suurendada hinnangu tugevust (näide 39), väga tugeva hinnangu annab ülivõrde kasutamine:

- (44) *SL Öhtulehe arvates on **kõige halvem** valik 20. oktoobril valimata jätmine.* (SLÕL15.10)

Erinevalt positiivsete hinnanguadjektiividega lausetest on negatiivse hinnangu puhul neljas lauses nimetatud ka hinnangu andja. Kahel korral on hinnangu andjale viitamisel kasutatud ajalehe nime ja sõna *arvates* (näide 44). Kahel korral esineb ajalehe nimi mentaalset protsessi väljendavas lauses (adjektiiviga *kurb*) valdajamäärusena (näide 32).

4.3. Hinnanguadverbid ja -substantiivid

Hinnanguadverbe kasutati kümnes lauses. Kõige tavalisem negatiivne hinnanguadverb on *paraku*, mida esines vaadeldavates juhtkirjades kuues lauses. Adverbidest kasutati veel neli korda adverbi *kahjuks* negatiivse hoiaku edasiandmiseks. Mõlemad esinevad grammatiliselt sidumata lauselaiendina ja seepärast pole hinnangusõnaga eksplitsiitselt seostatud hinnangu andjat.

- (45) *Ameerika Ühendriikidest, kust konkurents on kõige suurema au sees ja paljud tänapäeva ühiskonnale iseloomulikud trendid alguse saanud, saabub paraku kõige sagedamini ka uudiseid massimõrvadest koolides, kaubanduskeskustes ja muudes avalikes kohtades.* (EPL 14.10)
- (46) *Kahjuks registreeritakse täiendamisel rahvaloenduse andmeid ilmselt ei kasutata.* (EPL 11.10)

Negatiivset väärtushinnangut väljendasid neli substantiivi: *mure*, *kahju*, *oht* ja *paratamatus*, igauht oli kasutatud vaid korra.

- (47) *On paratamatus, et koos kõige progressiivsega, millele Eesti on avatud juba tosin vabaduseaastat, kandub meieni ka sellega kaasnev saast.* (PM 16.10)
- (48) *SL Õhtuleht on mures põhikooli poolelijätvate laste suure arvu pärast.* (SLÕL 12.02)
- (49) *Kui Euroopa Liitu astumisega suureneb arstide lahku mine Eestist praegusega veelgi, on oht, et 2020. aastal otsime Eestis arste tikutulega.* (EPL 06.02)

(50) *SL Õhtulehel on kahju, et Eesti on üks väheseid Euroopa riike, kes keelas sõjavastase meeleavalduse.* (SLÖL 15.02)

Substantiivide puhul on hinnangu andja nimetatud kahel korral, kasutades selleks ajalehe nime (näited 48 ja 50).

5. Kokkuvõtteks

Kui võrrelda kõigi kolme ajalehe juhtkirjade väärtushinnangute väljendamist, siis ilmneb, et rohkem kasutavad spetsiaalseid hinnangusõnu Postimees (34 lauses) ja SL Õhtuleht (31 lauses), Eesti Päevalehes on hinnangusõnu tunduvalt vähem (22 lauses). Kuna kokku kõigis juhtkirjades esines positiivseid hinnangusõnu natuke rohkem kui negatiivseid, siis ka erinevates ajalehtes on rohkem positiivseid sõnu. Erandiks on aga Eesti Päevaleht, kus leidus negatiivseid sõnu mõnevõrra rohkem kui positiivseid.

Hinnangu andja oli nimetatud 20 lauses 87st. Hindajat representeeritakse eelkõige SL Õhtulehes, kahel korral oli hindaja nimetatud ka Eesti Päevalehes. Samasse sõnaliiki kuuluvate positiivsete ja negatiivsete sõnade ja hinnangu andja nimetamise seoste kohta suuri järeldusi teha ei saa, kuna näiteks positiivsete hinnanguverbide puhul esineb lauses sageli hindaja, kuid negatiivseid hinnanguverbe analüüsitud materjalis leidus aga liiga vähe. Hinnanguadverbide puhul võib küll väita, et hinnangusõnaga ei seostata hinnangu andjat, kuna adverb on lauses grammatiliselt sidumata. Huvitav on see, et adjektiivide puhul oli hinnangu andja nimetatud vaid negatiivset suhtumist väljendavates lausetes. Hindajale viitamisel on tavaliselt kasutatud ajalehe nime.

Kuna juhtkiri on arvamustekst, kus ajalehel on võimalus avaldada oma arvamust, esitada oma hinnanguid ja kritiseerida sündmusi, siis leidub juhtkirjades palju modaalseid tekstijooni. Nii ilmneb ka väärtushinnang igast juhtkirjast, kas siis kirjutaja on toimuva suhtes positiivselt või negatiivselt meelestatud. Otseselt väärtushinnangut väljendavaid sõnu aga nii palju ei leidu. Sageli järeldub kirjutaja hoiak juba sõnavara valikust. Väärtushinnangut võib väljendada nii verbide, adjektiivide, adverbide kui ka substantiividega. Kõige tavalisemad hinnangusõnad juhtkirjades positiivse

väärtushinnangu väljendamiseks on *hea, tore, positiivne, loodetavasti, õnneks, lootma, tahtma*. Negatiivset hinnangut annavad kõige sagedamini edasi sõnad *kurb, halb, kahjuks ja paraku*.

KIRJANDUS

- EKG 1993** = Erelt, M., R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika II.Süntaks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Fairclough, Norman 2003**. *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.
- Heikkinen, Vesa 1999**. Ideoloogiline merkitys kriittisen tekstin tutkimuksen teoriassa ja käytännössä. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimintuksia 728.) Helsinki: SKS.
- Hoye, Leo 1997**. *Adverbs and Modality in English*. London, New York: Longman.
- Hunston, Susan 1994**. Evaluative and organization in a sample of written academic discourse. — *Advances in Written Text Analysis*, ed. Malcolm Coulthard. London, New York: Routledge, 191–218.
- Hunston, Susan; Geoff Thompson 2001**. *Evaluation in Text. Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Kangasniemi, Heikki 1992**. *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica. Linguistica 2. Helsinki: SKS.
- Lemke, J. L. 1998**. Resources for Attitudinal Meaning: Evaluative Orientations in Text Semantics. — *Functions of Language* 5 (1), 33–56.
- Martin, J; P. White 2001**. *Appraisal: An Overview*.
www.grammatics.com/appraisal/index.html.
- Pullerits, Priit 1997**. *Ajakirjanduse põhižanrid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Sarapuu, Kathy 2003**. Konditsionaali modaalsed funktsioonid juhtkirjades. — R. Kasik (toim.). *Tekstid ja taustad II. Tekstianalüüsi vaatepunkte*. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 26) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 136–149.
- Simon-Vandenberg, Anne-Marie 1996**. *Image-building through modality: the case of political interviews*. — *Discourse & Society*, vol 7 (3), 389–415.